

Broeder Cadfael in actie

DE HISTORISCHE ROMAN ALS SMAAKMAKER

Historische romans zijn goed bruikbaar als eerste kennismaking met een tijdvak. Broeder Cadfael, uit de romans van Ellis Peters, leeft begin twaalfde eeuw in een klooster net buiten het Engelse Shrewsbury. Tegen een achtergrond van strijdende edellieden, opkomende steden en machtige bisschoppen lost Cadfael middeleeuwse mysteries op.

We schrijven het jaar 1120. Een aantal adellijke Engelse jongelieden brengt een avond door in de kroeg, waarbij de wijn rijkelijk vloeit. Om wat af te koelen besluit men daarna een eindje op zee te gaan varen. Dat blijkt niet zo'n verstandig idee, want degene die het schip moet besturen is net zo dronken als zijn passagiers. Er

Troonopvolger

Koning Hendrik, die weduwnaar was, hertrouwde in 1121. Hij hoopte dat zijn vrouw hem een nieuwe troonopvolger zou schenken. Hij had wel een dochter, Mathilde of Maud, uit zijn eerste huwelijk. Zij was in 1110 - ze was toen acht jaar - uitgehuwelijkt aan de Duitse keizer Hendrik V. Toen deze in 1125 onverwacht stierf had het paar geen nakomelingen. De kroon ging zodoende naar Hendriks neef Frederik van Zwaben. Voor de keizerin was in het Duitse rijk geen embool meer. Het was niet ongebruikelijk dat treurende kinderloze weduwen zich vervolgens in een klooster terugtrokken, maar Mathilde zag daar niets in. Ze ging terug naar haar vader, wiens tweede vrouw hem nog steeds geen zoon had geschonken. Er niet op vertrouwend - terecht overigens - dat dit ooit nog zou gebeuren liet hij in 1127 zijn hoge edelen een eed van trouw zweren aan Mathilde: na zijn dood zouden ze haar als koningin erkennen.

Intussen wedde Hendrik niet op één paard, want hij arrangeerde in 1128 een tweede huwelijk voor zijn dochter met graaf Godfried van Anjou, die tien jaar jonger was dan zij. Had Mathilde toen spijt dat ze niet toch het kloosterleven had verkozen? Was het toch een goed huwelijk? We weten het niet. Misschien dacht Godfried wel dat hij koning van Engeland zou kunnen worden. Zijn schoonvader zal hem wat dat betreft betrekkelijk snel uit de droom hebben geholpen, want toen in 1132 hun eerste zoon Hendrik werd geboren liet zijn grootvader zijn edelen opnieuw trouw zweren: nu aan zijn kleinzoon, voorbijgaand aan zijn schoonzoon.

Dat Mathilde als weduwe van de Duitse keizer een huwelijk met een graaf beslist beneden haar stand vond, blijkt wel uit het feit dat zij zich haar leven lang *empress* liet noemen. De erfenis van haar vader kon ze desondanks niet probleemloos in bezit nemen. Toen Hen-

Portret van Stephen, die in een strijd om de troon verwickeld was met keizerin Maud.

steekt een storm op en de boot vergaat met man en muis. Deze gebeurtenis zou de kronieken niet gehaald hebben, ware het niet dat één van de slachtoffers Willem was, de enige wettige zoon van de Engelse koning Hendrik I (1100-1135). Zijn overlijden zou grote gevolgen hebben.

Petty Bange is universitair docente middeleeuwse geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

drik namelijk in 1135 stierf, greep zijn neef Stephen (de zoon van zijn zuster) zijn kans. Hij reisde onmiddellijk naar Londen om zich daar als naaste mannelijke verwant van zijn oom tot koning te laten uitroepen, met steun van zijn broer Hendrik, die aartsbisschop was van Winchester. Veel vorsten schaarden zich vrijwel direct achter hem omdat ze -

ondanks hun eed van trouw aan de *empress* - toch liever een man op de troon zagen. Mathilde liet zich echter niet zomaar 'wegzetten': was zij niet evenals haar neef een kleinkind van Willem de Veroveraar? Met behulp van edelen die haar trouw waren gebleven en haar halfbroer Robert van Gloucester - een onwettige zoon van haar vader - nam zij de verdediging van haar erfenis voortvarend ter hand. In de daarop volgende, meer dan tien jaar durende, burgeroorlog - die in de Engelse historiografie *The Anarchy* wordt genoemd - waren beide partijen beurtelings aan de winnende hand, en herhaaldelijk ontstonden er patstellingen. En steeds was natuurlijk de gewone man de dupe: door plunderingen op het platteland, of door de belegering van steden.

torica en mediëvist wil ik er voor pleiten om fictie als uitgangpunt te nemen om kennis te maken met de geschiedenis. Ik gebruik hier de Engelse burgeroorlog in de tweede helft van de twaalfde eeuw als *casus*, maar in feite kan dit voor elk ander onderwerp gelden. Voor leerlingen in het voortgezet onderwijs zijn naar mijn idee historische romans een uitstekende introductie in de geschiedwetenschap. Voorwaarde is uiteraard wel

De abdij van Shrewsbury. Foto: Simon Bunting.

'Historische romans zijn voor leerlingen een uitstekende introductie in de geschiedeniswetenschap'

Toen echter Stephens enige zoon overleed, kwamen beide partijen tot een compromis: Mathilde zou afstand doen van haar aanspraken, Stephen zou koning blijven. Als tegenprestatie verklaarde hij zich bereid zijn achterneef, Mathildes zoon, te erkennen als troonopvolger. Een jaar later al, in 1154, was het zover en begon het tijdperk van koning Hendrik II.

Fictie als smaakmaker

Het ligt het meest voor de hand om via eigentijdse bronnen en wetenschappelijke literatuur vertrouwd te raken met tijden die ver achter ons liggen. Maar het is niet noodzakelijk daarmee te beginnen: juist als his-

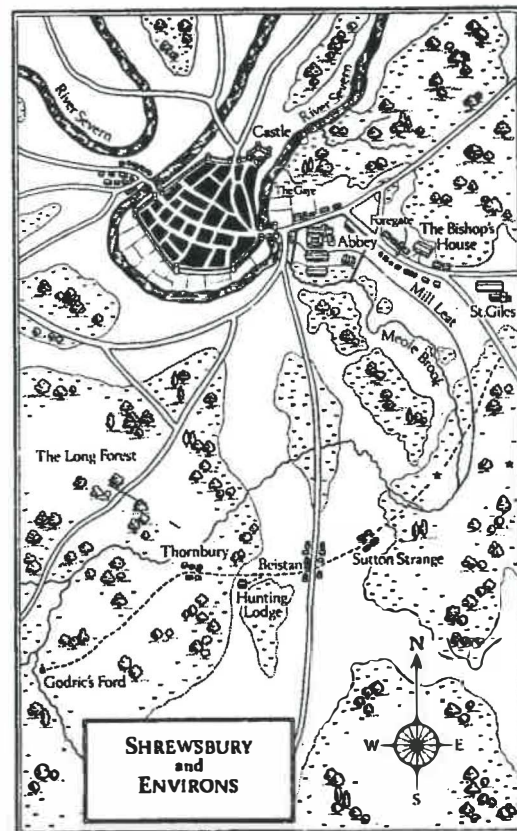
torische romancier weet waar hij (of zij) het over heeft. Is dat zo, dan kan in dat geval een historische roman een smaakmaker zijn voor (aanstaande) historici, maar uiteraard ook voor anderen. Het lijkt een paradox, maar exacte historische informatie moet daarbij niet overheersen. Jaren geleden sprak ik eens met Hella Haasse - schrijfster van magistrale historische romans als *Het woud der verwachting* en *De scharlaken stad* - en zij vertelde mij desgevraagd dat het schrijven van dergelijke boeken veel voorbereiding vergt. 'En als ik er dan aan begin,' voegde ze eraan toe, 'moet ik dat allemaal weer vergeten'. Dat bedoelde zij vanzelfsprekend niet letterlijk, maar de strekking is duidelijk: op te veel

Ellis Peters heeft zich laten inspireren door opgravingen in Shrewsbury op het terrein van de abdij, maar zij heeft ook andere middel-eeuwse abdijen, waarvan plattegronden bewaard zijn gebleven, als voorbeeld kunnen nemen. Dit is een plattegrond van Shrewsbury in de 12de eeuw.

exacte feiten zit de lezer niet te wachten, fantasie is nodig. Die laatste maken een boek minder leesbaar en overtuigen allerm minst: zoals in een historische roman over Rome, geschreven door een oud-historicus, waarin twee vissers in een kroeg het Romeinse staatsbestel bespreken. Dat is op zijn zachtst gezegd ongeloofwaardig.

Speurneus Cadfael

Een goede historische roman moet echter, zoals gezegd, wel een solide historische basis hebben, die ook niet meer moet zijn dan dat: een kapstok waardoor de verhaallijn niet overheerst wordt. De bovengenoemde Engelse burgeroorlog nu dient in een serie van twintig romans/detectives als achtergrond. Ik doel hier op de *Chronicles of Brother Cadfael*, geschreven door Ellis Peters, pseudoniem van Edith Pargeter (1913-1995). Zij liet zich inspireren door de benedictijner abdij van Sint Petrus en Paulus in haar woonplaats Shrewsbury in het zuidwesten van Engeland, dichtbij de grens met Wales. Deze abdij werd in 1083 gesticht door Roger van Montgomery, een Normandische graaf die waarschijnlijk in het gevolg van Willem de Veroveraar was overgestoken. Onder het bewind van Tudor-koning Hendrik VIII, in

1540, werd de abdij ontmanteld. De gebouwen raakten steeds verder in verval en werden in 1651, tijdens die andere burgeroorlog - in de tijd van Cromwell -, zelfs gebruikt als gevangenis voor de royalisten. Aan het eind van de negentiende eeuw begon men met de restauratie van de kerk.

Al deze detectives spelen zich af tegen de achtergrond van de burgeroorlog. En bijna altijd is de strijd tussen aanhangers van *empress* Maud en koning Stephen een onderdeel van het plot. De schrijfster riep voor deze serie broeder Cadfael in het leven. Hij is monnik van de abdij in Shrewsbury, en is op latere leeftijd in het klooster ingetreden. Hij wordt dus niet neergezet als een wereldvreemde monnik; in een vroeger leven was hij avonturier, soldaat, zeeman en nam hij deel aan de eerste kruistocht (eind elfde eeuw). In het Heilige Land heeft hij kennis opgedaan van kruiden en andere geneesmiddelen die hem later goed van pas komen: in het klooster zorgt hij voor de kruidentuin. In Syrië heeft hij bovendien bij een jonge weduwe een zoon verwekt, maar dat ontdekt hij pas veel later. Deze Cadfael nu, die rond de zestig is, is de speurneus in alle verhalen: wanneer er een misdrijf wordt gepleegd is hij degene die samen met de (hulp-)sheriff, Hugh Beringar, de dader steeds weet te vinden. En de abt werkt in zoverre mee, dat hij doorgaans toestemming krijgt het klooster te verlaten als dat nodig is. Ook hoeft hij in noodgevallen niet alle verplichte godsdienstoefeningen bij te wonen. En tot zijn grote genoegen mag hij zelfs te paard reizen als er haast is geboden.

Gelegen net buiten de muren van de stad is de abdij een wereld op zich. Naast het klooster zelf en de kerk - die naar de stad toe een aparte ingang heeft voor ste-

DE BOEKEN

De *Chronicles of Brother Cadfael* bestaat uit de volgende boeken:

A morbid taste for bones
One corpse too many
Monk's hood
Saint Peter's fair
The leper of Saint Giles
The virgin in the ice
The sanctuary sparrow
The devil's novice
Dead man's ransom
The pilgrim of hate
An excellent mystery
The raven in the forgate
The rose rent
The hermit of Eyton forest
The confession of brother Haluin
The heretic's apprentice
The potter's field
The summer of the danes
The holy thief
Brother Cadfael's penance

delingen - is er het abtshuis, het gastenverblijf en de ziekenboeg. Er zijn schuren, opslagplaatsen, stallen, boomgaarden, moestuinen, akkers. De abdij heeft haar eigen molen en broeder Cadfael heeft zijn *workshop* of 'laboratorium', een soort tuinhuisje waar hij kruiden droogt, wijn maakt en drankjes en zalfjes mengt voor de broeder-ziekenverzorger. Soms gaat hij naar St. Giles, het door de broeders geleide tehuis voor leprapatiënten dat een paar mijl van de abdij verwijderd ligt, om daar de voorraad medicijnen aan te vullen.

Fantasie en (historische) werkelijkheid vormen een onlosmakelijk geheel. De schrijfster heeft zich goed ingelezen en heeft een zeer boeiende manier van vertellen. De - uiteraard gefingeerde - dialogen zijn stuk voor stuk juweeltjes. Zeden en gewoonten van die tijd weet zij overtuigend te 'vertalen' voor de lezer van nu: zo wordt geschiedenis levend gemaakt. Haar boeken zijn alle eveneens in het Nederlands verschenen, maar ik zou toch liever de originelen aanbevelen; het Engels is echt prachtig.

Aardig is ook, dat verschillende kenmerkende aspecten uit de 'tijd van steden en staten' zoals de periode van 1000 tot 1500 wordt genoemd in de nieuwe indeling voor de verschillende vormen van basis- en voortgezet onderwijs, in de boeken terugkomt: onder andere het primaat van wereldlijke of geestelijke macht, op-

de gehangenen een christelijke begrafenis krijgen, hoe hun leven ook is geweest. Daartoe zullen hun lichamen eerst toonbaar gemaakt moeten worden, voordat de nabestaanden hun dierbaren kunnen ophalen om hen te begraven. De abt vraagt aan Cadfael of hij daarvoor wil zorgen: hij heeft immers in zijn premonastieke carrière geweld en dood van dichtbij meegemaakt. Dit

Dertien boeken zijn verfilmd voor televisie, met de Engelse acteur Sir Derek Jacobi in de hoofdrol. Ook zeer de moeite waard.

'In een vroeger leven was Cadfael avonturier, soldaat en zeeman'

komst van handel, ambachten, de stedelijke burgerij, expansie in de vorm van kruistochten en het begin van staatsvorming en centralisatie.

Eén lijk teveel

In alle boeken is sprake van een misdrijf dat opgelost moet worden, maar dat wel steeds - zoals boven al aangegeven - in een solide historische context. De aandacht hiervoor overheerst niet, maar vormt wel het boeiende decor voor het plot. Het tweede deel van de reeks draait om het historische beleg van Shrewsbury door koning Stephen, in het begin van de burgeroorlog.² Shrewsbury, dat dan nog grotendeels op de hand van Mathilde is, biedt dapper weerstand tegen de troepen van de koning. Uiteindelijk redden ze het niet en moet de stad zich overgeven. De koning heeft geen enkele consideratie voor de overwegingen van zijn tegenstanders en laat zonder pardon het garnizoen, bestaande uit 94 man, opknopen door zijn Vlaamse huurlingen. Abt Heribert, die geen partij heeft willen kiezen in het conflict, wil er echter wel voor zorgen dat

in tegenstelling tot de andere broeders, die een heel beschermd leven leiden. 'Ik doe het niet graag, maar uiteraard wel van harte', is Cadfaels karakteristieke antwoord aan de abt.

Wanneer hij echter, samen met een helper, alle lichamen op de binnenplaats van de burcht heeft neergelegd telt hij 95 lichamen: *One corpse too many* - dat is ook de titel van deel twee. De sheriff, die een medestander is van de koning, vindt dat niet zo'n probleem: of het er nu 94 of 95 zijn, het zijn allemaal verraders, dus wat doet het ertoe? Cadfael is echter principiëler; hij komt erachter wie niet geëxecuteerd is, maar vermoord en wiens lichaam later bij de andere lijken is gegooid. Uiteindelijk weet hij de dader te ontmaskeren, samen met Hugh Beringar, de hulpsheriff. Aanvankelijk is Cadfael wat wantrouwig tegenover deze 'overheidsdienaar'. Hij weet niet precies wat voor vlees hij in de kuip heeft en waar diens loyaliteiten liggen. Al spoedig echter merkt hij dat zij beiden goed met elkaar kunnen opschieten. En zo wordt deze Hugh een waardige Watson voor Cadfael.

Ik kan hier uiteraard niet alle boeken de revue laten passeren. Ik begin met deel twee omdat in het eerste deel de burgeroorlog nog niet ter sprake komt.

► Dit verwijst naar het Bijbelverhaal in Handelingen 12:3-19, waar verteld wordt hoe Petrus in de gevangenis door een engel van zijn ketenen (vincula) wordt bevrijd, zodat hij kan ontsnappen. St. Petrus ad Vincula wordt dus op 1 augustus gevierd.

► Het kapittel is de vergadering van de monniken ter bespreking van allerlei huishoudelijke zaken.

We bevinden ons met dit verhaal al meteen *in medias res*: hoe de burgeroorlog ingrijpt in het leven van alledag. Mensen die geen keus willen of kunnen maken tussen de strijdende neef en nicht zijn wel de dupe van de 'neveneffecten' van de schermutselingen. Zo zoekt de dochter van één van Mathildes vertrouwelingen, die uit de stad is ontsnapt, vermomd als novice haar toevlucht in het klooster. En Cadfael zou Cadfael niet zijn als hij haar niet hielp ontsnappen aan degenen die haar zoeken, samen met een jongeman die voor de *empress* een schat het gebied uit moet smokkelen. Ook dat is het aardige van Ellis Peters' boeken: ze vlecht steeds een romance door haar vertellingen. Soms betreft het personen uit de verschillende kampen, die allerlei moeilijkheden moeten overwinnen om hun relatie te kunnen bevestigen.

Jaarmarkt in Shrewsbury

De verhouding tussen stad en abdij, en de opkomst van handel en ambachten vormt de veelkleurige achtergrond in het boek *Saint Peter's fair*. De markt uit de titel is de jaarmarkt die wordt gehouden op 31 juli, de vooravond van de feestdag St. Petrus ad Vincula (St. Petrus' Banden).³ De relatie tussen de stad Shrewsbury en de abdij was doorgaans nogal afstandelijk: correct maar nooit echt hartelijk. De dag voordat de markt van start zal gaan komt er een delegatie van de gilden naar de abdij, geleid door de provoost (leider, voorzitter) van het schoenmakersgilde. Ook het hoofd van het slagersgilde, de meester-timmerman en de zilversmid maken deel uit van de delegatie. Zij komen zich in de kapittelvergadering beklagen over de voorwaarden waar-

onder de jaarmarkt kan worden gehouden.⁴ Gedurende die drie dagen moeten alle winkels in de stad gesloten zijn en mag er niets worden verkocht, behalve bier en wijn. En dat levert ook niet veel op, omdat die ook op de markt worden aangeboden. Er mag ook geen tol worden geheven op karren, pakpaarden en andere ladingen met koopwaar: alle tolopbrengsten gaan naar de abdij. Daar staat wel een vergoeding tegenover van de abdij, maar die vinden de ambachtslieden veel te klein. De abt wil daar echter niet aan tornen omdat deze al jaren geleden, door een van zijn voorgangers, bij charter is vastgelegd.

De woordvoerder van de delegatie brengt daar tegenin dat dit bedrag nooit is verhoogd, hoe ook de omstandigheden waren. De stad is er bovendien niet goed aan toe, vanwege de belegering die meer dan een maand duurde (zie boven) en die grote schade aan straten en muren toebracht. De karren en paarden van de kooplieden zullen nog meer beschadigingen aan het plaveisel met zich meebrengen. Men vraagt dus om een hogere bijdrage van de abdij of, nog beter, een aandeel in de tolopbrengsten, zodat daaruit de nodige reparaties betaald kunnen worden. Bovendien heeft de abdij toch baat bij de bescherming die de stad in geval van nood kan bieden.

De abt geeft zich echter niet zomaar gewonnen. Hij constateert dat de ambachtslieden de rechten van de stad en van de abdij ter discussie willen stellen, terwijl kort tevoren koning Stephen het oude charter met privileges van de abdij bevestigd heeft. De provoost heeft daar wel een antwoord op. Hij zal zich niet verzetten, zegt hij, tegen dit besluit van de koning, maar tekent er wel bij aan, dat het nog dateert uit de tijd dat deze Shrewsbury als vijandige stad beschouwde, omdat de burcht en haar inwoners zich voor Mathilde verklaarden. De stad moet nu onder de consequenties lijden. Helaas voor de gildeleden wil de abt niet tornen aan het eenmaal gegeven charter. En ook wil hij geen precedent scheppen voor de toekomst. De delegatie vertrekt onverrichter zake weer naar de stad.

Deze gebeurtenis is de opmaat voor allerlei verwickelingen die zich tijdens de jaarmarkt afspelen: relletjes veroorzaakt door zonen van de gildeleden, de moord op een koopman uit Bristol en intriges van aanhangers van Stephen en Mathilde. Wanneer de jaarmarkt voorbij is – en broeder Cadfael met behulp van de sheriff de daders heeft gevonden – strijkt de abt met de hand over het hart en geeft de stedelingen alsnog een gedeelte van opbrengst om straten en muren te repareren.

In dit boek wordt de verhouding tussen wereldlijke en geestelijke macht beschreven aan de hand van dit con-

SPEEL CADFEAL NA!

De redactie van Kleio heeft een mysterie gemaakt bij het verhaal *Saint Peter's Fair*. Aan de vooravond van de jaarmarkt van 1139 in Shrewsbury wordt de rijke koopman Thomas van Bristol vermoord. Onder de verdachten bevinden zich een gildelid, een koopman, een edelman en een erfgenaam van het slachtoffer. Ieder van hen heeft zo zijn eigen motieven om Thomas van Bristol om het leven te brengen. De leerlingen leggen de bewijsstukken naast elkaar en proberen de dader te ontmaskeren. Tijdens hun onderzoek maken zij kennis met allerlei onderdelen uit de tijd van steden en staten. Het mysterie is te downloaden via www.vgnkleio.nl

flict tussen stad en abdij. Natuurlijk is deze specifieke onenigheid aan de fantasie van Ellis Peters ontsproten, maar er zit wel degelijk een historische kern in; er zijn voldoende oorkonden en dergelijke bekend waarin sprake is van dit soort problematiek.

Cadfael treedt in

De kruistochten spelen in deze serie geen rol op zich, maar wel wordt er vaak aan gerefereerd, omdat de auteur broeder Cadfael een lange wereldlijke carrière toekent: pas rond zijn veertigste jaar trad hij in bij de benedictijnen van het Petrus en Paulus klooster. Ellis Peters zelf schrijft in haar inleiding van drie korte verhalen over broeder Cadfael, die losstaan van de serie: *'My monk had to be a man of wide worldly experience and an inexhaustible fund of resigned tolerance for the human condition. His crusading and seafaring past, with all its enthusiasms and disillusionments, was referred to from the beginning.'* Omdat lezers zich dikwijls afvroegen, voegt zij eraan toe, waarom Cadfael toch monnik werd en zij de serie van chronologisch elkaar opvolgende boeken niet wilde verstoren, besloot zij in een kort verhaal opheldering te verschaffen.

In dit verhaal - *A light on the road to Woodstock* - is Cadfael in het gevolg van een Engelse edelman net terug van zijn reizen op het Europese continent en

Portret van Keizerin Maud, uit 'History of England' door monniken van St. Albans (15e eeuw).

eenvoudige weduwe was met een stalletje op de markt in Antiochië. Hij vindt het echter niet erg dat hij een bastaard is: zijn moeder was mooi en zijn vader was dapper, zegt hij, en dat vindt hij belangrijk genoeg.

'De middeleeuwen zijn ruim tien boeiende eeuwen waarin goed en kwaad naast elkaar voorkwamen in een verhouding die niet zo erg veel verschilt van die van tegenwoordig'

het Nabije Oosten. Hij begeleidt deze naar het hof van Hendrik I in Woodstock, omdat hij een uitspraak wil van de koning in zijn onenigheid met de abdij van Shrewsbury over een stuk land. Hij ontziet zich niet de prior met geweld te bejegenen. Het loopt uiteindelijk goed af omdat Cadfael hem te hulp komt. Als een en ander is afgewikkeld vraagt hij de prior of hij mee terug mag naar het klooster. En dat is het begin van zijn monastieke bestaan, aldus Ellis Peters.

In verschillende verhalen komt Cadfaels kruistochtverleden ter sprake. Hij maakte in het gevolg van Godfried van Bouillon deel uit van de eerste kruistocht, verbleef met hem in Antiochië, hij maakte het beleg en de inname van Jeruzalem mee. In *The leper of St. Giles* komt hij een oude bekende uit het Heilige Land tegen en in *The virgin in the ice* ontmoet hij de zoon die hij twintig jaar te voren heeft verwekt. De jongeman vertelt hem dat zijn vader een eenvoudige soldaat was uit het leger van Robert van Normandië en dat zijn moeder een

Cadfael vertelt hem niet dat hij dit verhaal aan zijn vader opbiecht. Fictie of niet: een dergelijke situatie zal zich destijds vaker hebben voorgedaan.

De middeleeuwen zijn niet alleen Ivanhoe, Floris of koning Arthur. De middeleeuwen zijn ook niet uitsluitend een duistere periode van oorlogen, epidemieën, kettervervolgingen en hongersnoden. De middeleeuwen zijn ruim tien boeiende eeuwen waarin goed en kwaad naast elkaar voorkwamen in een verhouding die niet zo erg veel verschilt van die van tegenwoordig. Mensen zijn niet beter of slechter geworden in de loop van de tijd. Wel waren de omstandigheden vijf en meer eeuwen geleden heel anders dan nu. In die zin zijn de middeleeuwen ook letterlijk erg ver weg. Om ze toch dichterbij te halen en ze beter verstaanbaar te maken kan het lezen van goed onderbouwde historische romans een aanzet vormen. De boeken van Ellis Peters zijn naar mijn idee een uitstekend begin.